



Институт за икономическа политика  
Economic Policy Institute



# Глобални макротенденции и отражението им върху конкурентоспособността на ЦЮИЕ

Петнадесето издание  
от поредицата  
„Конкурентоспособност  
на българската икономика“

София  
2019

© 2019 Институт за икономическа политика

София 1463, бул. „Витоша” 126

Редактор: Ясен Георгиев

Дизайн и предпечат: Делян Божанов

Печат: Печатница „ДЕМА Принт”

Публикацията съдържа съкратени и преработени версии на изказванията от дискуссионния форум „Глобални макротенденции и отражението им върху конкурентоспособността на ЦЮИЕ”, организиран от Институт за икономическа политика (ИИП) с подкрепата на фондация „Ханс Зайдел“, България на 20 март 2019 г. в гр. София. Събитието и публикацията са част от дългогодишния проект на Институт за икономическа политика „Конкурентоспособност на българската икономика“.

Настоящото издание е реализирано с любезната подкрепа на фондация „Ханс Зайдел“, България. Заключениета, изводите и мненията, изразени в него, принадлежат на авторите и не във всички случаи съвпадат с гледната точка на Институт за икономическа политика или фондация „Ханс Зайдел“. Интерпретациите и заключенията, които са представени в публикацията, принадлежат на авторите на съответните материали и не е задължително да отразяват мнението на организациите и институциите, които те представляват или с които са свързани.

Публикацията не е предназначена за продажба и е достъпна като печатно издание и в електронен вариант.

*Всички коментари относно публикацията можете да изпратите на следния адрес:*

Институт за икономическа политика

Бул. Витоша 126, ет 6

1463 София

Тел.: (+359 2) 952 29 47

Ел. поща: [epi@epi-bg.org](mailto:epi@epi-bg.org)

[www.epi-bg.org](http://www.epi-bg.org)

ISBN 978-954-9359-72-5 (печатно издание)

ISBN 978-954-9359-73-2 (електронно издание)

## Съдържание

<b>Предговор</b>	
Ясен Георгиев .....	5

### **ПЪРВА ГЛАВА** **Автоматизацията и дигитализацията като изход от парадигмата на ниските разходи**

<i>Водецо изказване:</i> Д-р Роксана Воицу-Доробанцу .....	11
Д-р Анна-Мари Виламовска .....	19
Арх. Любомир Станиславов .....	22
Ясен Георгиев .....	27

### **ВТОРА ГЛАВА** **Новото състояние на безредие в глобалната търговия**

<i>Водецо изказване:</i> Проф. Андраш Инотай .....	45
Милена Виденова .....	57
Д-р Сергей Дечев .....	63
Д-р Едуард Маринов .....	68
Мариана Трифонова .....	82

## Новата битка за Африка: възможности за Европа и/или за Китай



*Д-р Едуард Маринов е Главен асистент към департамент „Икономика“ в Нов български университет. Бакалавър е по публична администрация (ВСУ, 2007), магистър по международни отношения и право на ЕС (СУ, Университет Нанси, Университет Страсбург, 2008), доктор по международна икономика (2015), като ва всяка от образователните степени е получил награда за високи постижения.*

*Завършил е семестриално право в СУ (1999-2004), има множество специализации по различни обществени и социални дисциплини.*

*В момента е главен асистент и научен секретар на секция „Международна икономика“ на Института за икономически изследвания при БАН, изпълнителен директор на сдружение „Институт за публично-частно партньорство“, преводач за сп. „Икономическа мисъл“, редактор към Мюнхенския икономически репозиториум.*

*Основната област на научните му интерес са международните икономически отношения. Конкретно, академичната и научната му работа е фокусирана върху теорията на търговията и интеграцията, тенденциите в международната търговия (и по-конкретно развитието на външната търговия на България, държавите от Суб-Сахарска Африка, както и глобалните тенденции), споразуменията за регионална интеграция (с конкретен обект процесите на регионална икономическа интеграция в Африка и интеграцията в ЕС от гледна точка на България), икономическото развитие на Африка и връзките на континента с ЕС и България. Освен това, научните му интереси включват регионалното развитие (най-вече по отношението на мястото на българските региони в ЕС), модерното развитие на икономическата теория и методологията на научните изследвания.*

*Има над 80 публикации (монографии, студии и статии в научни списания, доклади в сборници от научни форуми) на български, английски и руски език, обхващащи широк кръг от теми, покриващи научните му интереси. Има над 60 цитирания в български и чуждестранни научни публикации, негови публикации са включени като препоръчителна литература в курсове на университети в Нидерландия, Испания, Великобритания, Република Южна Африка.*

Въпреки че Африка е вторият по територия и по население континент в света, държавите там са с най-слабо развитата икономика. Основната причина за това е характерът на националните стопанства на повечето от тях, които са ресурсно-базирани, ориентирани главно към развитие на първичния сектор. Сложните политически процеси, обусловени от колониалното минало на тези страни, не им позволяват да използват ефективно икономическия си потенциал, но в последно време се наблюдава засилен интерес към континента и сериозна борба между най-големите икономики в света за пазарите и ресурсите на континента.

Държавите в Субсахарска Африка имат нарастващата роля в световната политика и икономика, най-вече от гледна точка на големия икономически потенциал и на природните богатства, с които разполагат, както и поради преориентацията им към демократични ценности и пазарна икономика. Неизползваните възможности на африканските икономики, специфичните процеси на икономическо и социално развитие и тяхното отражение върху външната търговия предоставят широко поле за изследване, както и огромен потенциал за развитие на външнотърговска дейност.

В настоящото изследване накратко са представени географските и историческите особености на региона на Субсахарска Африка, след което е направен анализ на основните демографски, икономически и търговски фактори, които обуславят динамичното развитие на региона и големият интерес на основните играчи в световната икономика към него.

### ***Географски особености и историческо развитие на Субсахарска Африка***

Субсахарска Африка обхваща 49 държави, които напълно или частично са географски разположени на юг от Сахара (Ангола, Бенин, Ботсуана, Буркина Фасо, Бурунди, Габон, Гамбия, Гана, Гвинея, Гвинея-Бисау, Джибути, ДР Конго, Екваториална Гвинея, Еритрея, Есватини, Етиопия, Замбия, Зимбабве, Кабо Верде, Камерун, Кения, Коморски острови, Конго, Кот д'Ивоар, Лесото, Либерия, Мавритания, Мавриций, Мадагаскар, Малави, Мали, Мозамбик, Намибия, Нигер, Нигерия, Република Южна Африка, Руанда, Сао Томе и Принсипи, Сейшелски острови, Сенегал, Сиера Леоне, Сомалия, Судан, Танзания, Того, Уганда, Централна Африканска Република, Чад и Южен Судан).

Африка е най-старият континент в света, който в продължение на милиони години е бил стабилна геоложка зона, без да претърпи сериозни промени. По-голямата част от континента представлява плато – едва 10% от територията са с надморска височина под 150 м. Около екватора са разположени влажни джунгли, северно и южно от тях обширна част от Субсахарска Африка е заета от савани и пасища, а на юг по атлантическия бряг се простира пустинята Калахари.

Северна и Субсахарска Африка са разделени от слабо населената поради изключително тежките климатични условия пустиня Сахара, която оформя естествена граница между тези области, прекъсвана единствено от река Нил. Двата региона обаче се различават не само от географска, но и от демографска и културно-историческа гледна точка - по-тъмнокожите народи на юг от Сахара се развиват в относителна изолация от останалия свят за разлика от живеещите на север от пустинята, които в сравнително ранен етап от историческото си минало попадат под влиянието на арабската култура и исляма.

Преди и по време на навлизането на европейците в континента, свързано с Великите географски открития през 15-ти век, в Субсахарска Африка са съществували многобройни

държавни образувания и високоразвити държави - империи - те на Гана, Мали, Сонгай, Бенин, Хауса и Ойо и държавите Дахомей и Ашанти в Западна Африка; Етиопия и пристанищните градове-държави Могадишу, Малинди, Момбаса, Занзибар и Килва в Източна Африка; кралствата Люба, Лунда, Конго и Ндонго в Централна и Южна Африка.

През 15 век португалците проучват държавите и племената по Западния и Източния бряг на Африка и установяват търговски връзки с почти всички от тях, а през 16 век, с откриването и заселването на Америка се поставя началото на търговията с роби от региона, които да бъдат използвани при колонизацията на Новия свят. Този процес продължава до началото на 19 век. През 18 и 19 век европейците започват да проучват и централната част на Субсахарска Африка. Това е и периодът, когато се формират първите европейски колонии в региона. До 1870 г. Британската империя, Португалия и Франция имат установени по няколко колонии по Западния бряг, а през следващите две десетилетия в колонизацията се включват и Германия, Италия, Нидерландия и Белгия.

През 1884-1885 г. в Берлин е организирана конференция, на която е сключено споразумение между европейските държави за поделяне на континента, а през следващите няколко десетилетия до 1920 г. целият регион на Субсахарска Африка (с изключение на Етиопия и Либерия) става колониално зависим от някоя от европейските държави, като се установяват около 40 колонии. Колониалният период е с различна продължителност в отделните колонии, но почти навсякъде приключва през 50-те и 60-те години на 20 век – след Втората световна война желанието за независимост и националистическите движения набират сила.

Въпреки независимостта и досега бившите колонии остават силно свързани със старите метрополии - както културно, така и като търговски връзки. След получаването на независимост в много от новосъздадените държави се установяват авторитарни режими, в някои от тях - комунистически, довели до редица военни преврати и диктаторски режими; избухват множество конфликти на расова, племенна и етническа

основа; има и многобройни военни конфликти, свързани със спорове за установените още в края на 19 век граници. Авторитарното управление, нестабилността, корупцията, насилието и зависимостта от старите метрополии превръщат Субсахарска Африка в най-бедния регион в света, страдащ от постоянни икономически и социални проблеми, свързани със засушаването, глада, болестите и бедността.

### **Икономическо и демографско развитие на Субсахарска Африка**

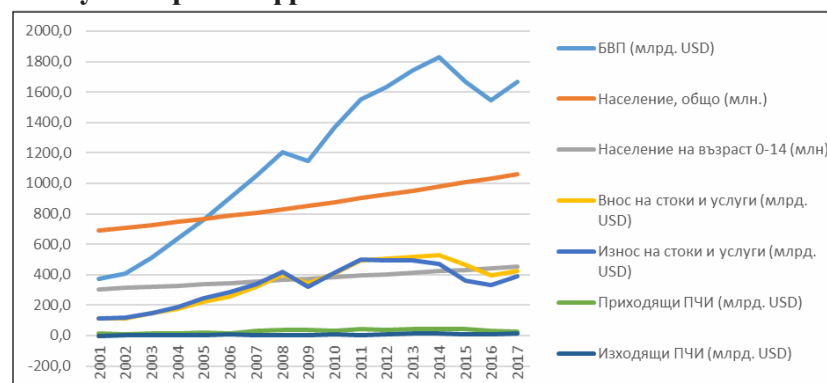
Общо регионът на Субсахарска Африка е най-бедният в света - тук все още се усеща негативното влияние на редица фактори, наследени от колониализма, робството, местната корупция, социалистическите икономически политики и междуетническите конфликти. В тази част от Африка са съсредоточени повечето от най-слабо развитите държави в света (34), а много от страните са изправени и пред трудности, свързани с преодоляването на глада, болестите, засушаването и бедността.

Въпреки че никоя от субсахарските страни не е получила статут на развита икономика, не може да се каже, че целият регион е недоразвит. Наблюдават сериозни разлики в благосъстоянието на отделните държави. Най-богата (и като общ БВП, и като БВП на човек от населението) е Република Южна Африка, а някои от съседите ѝ споделят част от това богатство. Малките, но притежаващи петрол държави Габон и Екваториална Гвинея са сред най-богатите в Африка, с БВП на човек от населението, съпоставим с този в развитите страни. Дори и в относително по-заможните държави обаче е налице драстично неравенство на доходите.

Най-богати са държавите в по-умерените северни и южни краища на региона. В тропическия пояс благодарение на дългогодишните предколониални традиции в областта търговията по-стабилни и с по-голямо благосъстояние от останалите са държавите от Източна Африка. В общи линии островните страни като Сейшелските острови, Кабо Верде и Мавриций са по-богати от континенталните, но има и изключения - нестабилните Коморски острови например остават бедни.

Изправени пред най-големи лишения са въвличените в или скоро преживели граждански войни държави – ДР Конго, Сиера Леоне, Бурунди и Сомалия. През последните години най-беден е регионът на Рога на Африка, въпреки че в миналото е бил най-развитият и най-богатият в тази част от континента – пример за това е Етиопия, която въпреки дългата си и изпълнена с успехи история сега е синоним на бедност, глад и конфликти.

**Фиг. 1. Основни икономически и демографски показатели на Субсахарска Африка**



Източник: World Development Indicators

Налице са и значителни различия в рамките на отделните държави. Градските райони, особено столиците, са доста по-богати от слабо развитите селски райони. Неравенството е силно изразено в почти всички субсахарски страни.

Въпреки всичко през последните години (от 2011 г. насам) Субсахарска Африка е един от най-бързо развиващите се региони в глобален аспект. Според оценки на МВФ шест от най-бързо развиващите се икономики в света за периода 2001-2010 г. са разположени на юг от Сахара (Ангола - 11,1% средногодишен ръст, Нигерия - 8,9%, Етиопия - 8,4%, Чад - 7,9%, Мозамбик – 7,9%, Руанда – 7,6%), а през 2011-2015 г. държавите със средногодишен темп на растеж 7-8% са вече седем (Етиопия, Мозамбик, Танзания, Конго, Гана, Замбия, Нигерия) (IMF, 2018).

Основният потенциал за развитие на региона е населението. През 2015 г. то е над 1 млрд. човека, с темп на нарастване от 2,3%, като според сегашните предвиждания през 2050 г. числеността му ще бъде между 1,5 и 2 млрд. човека (UN, 2015). Гъстотата на населението е 42 човека на кв. км (за сравнение в Западна Европа тя е 170, а в Азия – 140 човека на кв. км). Средната възраст в повечето държави в Субсахарска Африка е под 20 години (за сравнение тя е над 30 в Азия и Латинска Америка, 36 в САЩ и над 40 години в Европа и Япония). Средната продължителност на живота варира от 61,8 години в Мадагаскар до 32,6 години в Свазиленд. В 25 държави тя е под 50 години, а в 7 - под 40 (NWE, 2017). Това се дължи на слабия достъп до здравеопазване, ниския стандарт на живот, честите конфликти, както и на влиянието на заразата HIV/СПИН.

### **Външна търговия на Субсахарска Африка**

Въпреки че континентът се влияе относително слабо от световните кризи и рецесии, те определено оказват въздействие върху икономическия растеж и обемите на търговия. Зависимостта на африканските държави от приходи от износ на суровини води до сериозен спад в экспортните приходи (съответно с около 190 млрд. USD за 2009 г. и с около 70 млрд. за 2010 спрямо 2008 г.), както и до дефицити в бюджетите и текущите сметки. През 1980 г. три четвърти от износа на развиващите се страни в световен мащаб са суровини, но в началото на 21 век близо 80% от него вече заемат обработените изделия (Collier, 2002, р. 2). В Африка обаче отражението на бума в промишления износ се отразява слабо – делът на континента в световния износ постоянно намалява, докато този на горивата и минералите се увеличава – както спрямо суровинния, така и спрямо общия износ.

**Таблица 1. Външна търговия на Субсахарска Африка**

Внос на стоки и услуги (млн. USD)	423720
Износ на стоки и услуги (млн. USD)	391482
Търговия със стоки (млн. USD)	660426
Внос на стоки (млн. USD)	351797
Внос на храни (% от вноса на стоки)	11,7
Внос на горива (% от вноса на стоки)	20,5
Внос на руди и метали (% от вноса на стоки)	2,1
Внос на преработени продукти (% от вноса на стоки)	61,8
Износ на стоки (млн. USD)	308629
Износ на храни (% от износа на стоки)	12,8
Износ на горива (% от износа на стоки)	40,2
Износ на руди и метали (% от износа на стоки)	15,4
Износ на преработени продукти (% от износа на стоки)	28,5

*Източник: World Development Indicators*

49-те страни от Африка, класифицирани от ООН като слабо развити, стават все по-зависими от суровините - за периода 2000 - 2008 г. суровините повишават дела си в общия износ на стоки от 69% през 2000 до 82% през 2008 г., а през 2015 г. заемат повече от 70% от него (Таблица 1). Тази нарастваща зависимост има негативно влияние в държавите, в които се среща, защото променливите цени на суровините предизвикват макроикономически шокове и така се влошава и без това ниският стандарт на живот в тези страни.

Повечето от стоките, търгувани от субсахарските държави, имат ниска добавена стойност и включват основно суровини (най-вече горива и земеделска продукция). Основните экспортни стоки на континента са горивата и минералите - те заемат над половината от износа, от които около 75% са горива. Средният годишен ръст на износа на горива е най-висок (19%), те са и главната причина за относително балансираното

търговско салдо на региона. Относително статичната стокова структура на износа на африканските държави свидетелства за липсата на значимо икономическо реструктуриране, и то не само през последното десетилетие, а и през целия постколониален период. Част от страните правят опити да диверсифицират външната си търговия и да намалят зависимостта на износа си от ограничен брой суровини. Някои от тях (Гана, Сенегал и Кот д'Ивоар – в Западна Африка; Кения, Танзания и Зимбабве – в Източна и Южна Африка) успяват да постигнат това чрез развиването на нови, нетрадиционни експортни стоки. За всички посочени държави основната износна стока вече осигурява под една трета от приходите от външна търговия. На практика през последното десетилетие във всички страни количеството на изнасяните стоки нараства значително, но въпреки това те остават с малък дял в стойността на износа (например в държави-износители на горива като Нигерия и Габон).

В световен мащаб Субсахарска Африка е основен износител на злато, уран, хром, ванадий, антимон, колтан, боксит, желязна руда, мед и манган. Най-големият износител на манган и хром е Република Южна Африка, която е и най-големият производител на платина с 80% от годишното производство и 88% резервите в света. В Субсахарска Африка се произвеждат 33% боксита в света, като основният източник е Гвинея. Замбия е сред най-големите производители на мед, а Демократична република Конго - на колтан. Субсахарска Африка е сред най-мощните източници на злато (около 30% от световното производство) - главни доставчици са Република Южна Африка, Гана, Зимбабве, Танзания, Гвинея и Мали. Уранът е друга стока, при която регионът заема сериозно място - тук основни източници са Намибия, Нигер и Република Южна Африка. В Субсахарска Африка се произвеждат 49% от диамантите в света. През 2015 г. 25% от вноса на петрол в Северна Америка са от Субсахарска Африка, която изпреварва Близкия изток. Въпреки че в региона се намират едва 10% от резервите на петрол в света, той все повече се превръща в място за активна надпревара (не само за петрол, но и за всякакви природни ресурси) между Глобалния Север и Глобалния Юг.

Субсахарска Африка е силно зависима от вноса на обработени изделия - той е близо 2/3 от общия внос, като почти половината от него (48%) заема вносът на машини и оборудване. Наблюдава се положителна тенденция - вносът на промишлени стоки, машини и оборудване нараства по-бавно от общия (съответно 13 и 12% среден годишен ръст). Обработените стоки и най-вече машините и оборудването продължават да заемат висок дял от вноса. Въпреки че това като цяло може да се оцени като положителна тенденция, тъй като става въпрос за инвестиционни активи, той отразява две основни слабости на структурата на икономиките на континента: първата е продължаващата силна зависимост от внос на средства за производството, която показва, че в африканските държави все още не се е, а трябва да се осъществи технологична трансформация; втората е неуспехът на производствения сектор да заеме полагащото му се от гледна точка на глобалните стойности вериги място при вноса на потребителски стоки, който, както твърди Али-Динар, пропорционално запазва нивата си от началото на 70-те години на миналия век (Ali-Dinar, 1995, p.30).

### *Търговията на Субсахарска Африка*

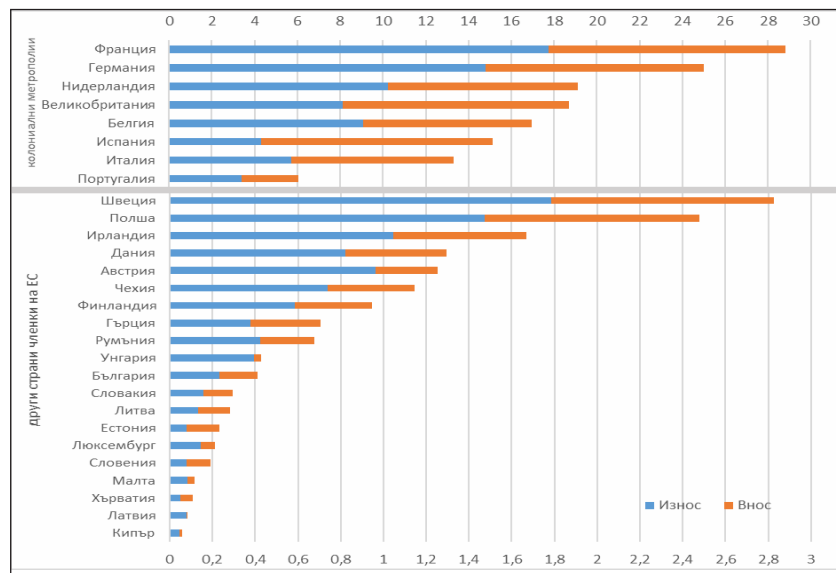
Основните търговски потоци на държавите в Субсахарска Африка са силно зависими от историческите им връзки с останалия свят и особено с Европа. Над 80% от износа на субсахарските страни са насочени към пазари извън континента; подобен е и делът на вноса, идващ от външни източници.

Основните търговски потоци на субсахарските държави, съставляващи близо 80% от общия обем на търговията, са насочени към ЕС (33% за 2017 г.), Китай (16%), вътрешноконтинентална търговия (11%), САЩ (5%), Индия (5%), Япония (3%) и Русия (1%).

Най-ясно историческата обусловеност на търговските връзки се вижда при разглеждане на дела на отделните държави-членки на ЕС в търговските потоци между ЕС и Субсахарска Африка – старите колониални държави осъществяват над 90% от търговията на ЕС със субсахарските страни, като при износа делът им е 92,5% (Фигура 2).

От друга страна, въпреки че Европейският съюз запазва лидерското си място като търговски партньор, главните тенденции, които се наблюдават в целия регион на Субсахарска Африка, са пренасочването на търговските потоци от ЕС и САЩ към Китай и Индия.

**Фиг. 2. Търговия на страните от ЕС със Субсахарска Африка**

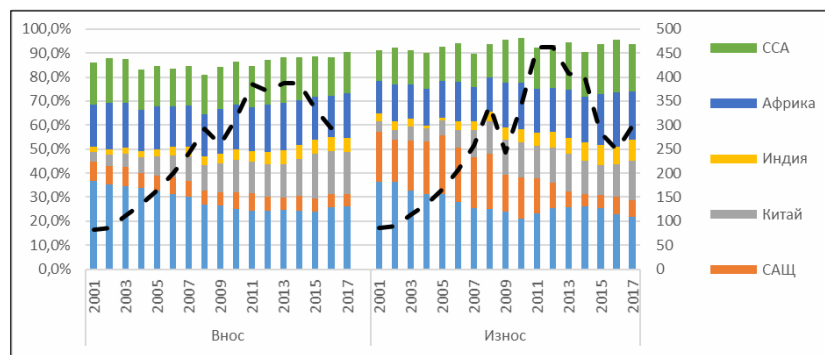


Източник: UN COMTRADE

*Бележка: Тъй като стойността на търговията на бившите метрополиси е много по-висока, тя е представена над чертата в десетки млрд. евро, а тази на останалите държави-членки на ЕС - под чертата в млрд. евро.*

Нещо повече – по-внимателното вглеждане в данните за последните 15 години показва, че колебанията в търговията на Субсахарска Африка се дължат преди всичко на движения в същата посока на търговията именно с Китай и Индия (Фигура 3).

**Фиг. 3. Основни търговски партньори**



Източник: UN COMTRADE

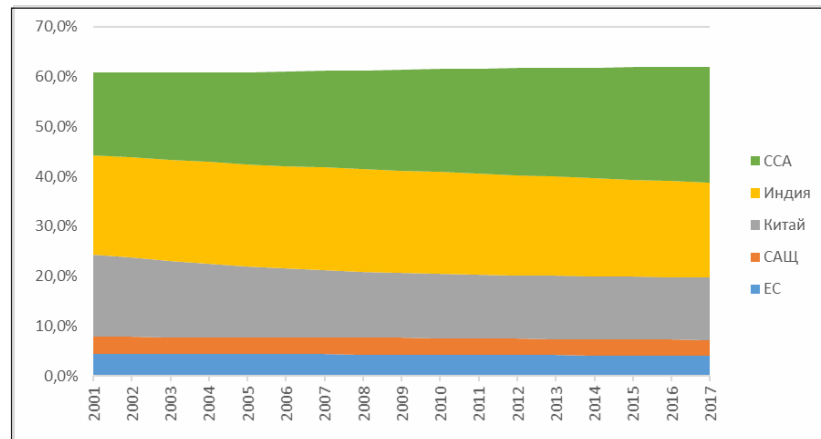
Субсахарските държави търгуват относително малко помежду си, но имат потенциал да засилят търговията от гледна точка на географската близост, културното наследство и размера на икономиките. След 2000 г. междурегионалната търговия нараства с по-бързи темпове от общия обем на търговските потоци, но делът и обемът ѝ остават относително малки.

### **Битката за ресурсите, пазарите и бъдещето на Субсахарска Африка**

Не е случаен фактът, че през последните няколко години множество от лидерите на най-големите икономики в света осъществяват визити в региона на Субсахарска Африка - дори и на места, които никой от предшествениците им не е посещавал. Наред с огромното ресурсно богатство и все отварящите се пазари, регионът на Субсахарска Африка, въпреки че в момента произвежда едва 2% от световния БВП, концентрира в себе си малко под една четвърт (23.2%) от младото население в света – бъдещите работници и потребители (Фигура 4).



**Фиг. 4. Население под 15 г. (% от общото население в света)**



Източник: *World Development Indicators*

Наред с това, въпреки всеобщите нагласи и разбирания, регионът на Субсахарска Африка в последните години се превръща в износител на чуждестранни инвестиции (12-17 млрд. USD годишно след 2010 г.), както и привлекателен център за аутсорсинг в сферата на финансовите услуги и комуникационните технологии.

#### **Вместо заключение - някои въпроси за бъдещето**

Потенциалът за развитие на региона на Субсахарска Африка безспорно е огромен. Безспорно е и че през последните години се наблюдава сериозно пренареждане на основните външни играчи, а и някои от държавите в региона започват да участват сериозно както в регионалната, така и в световните международни икономически отношения.

От тази гледна точка е много важен отговорът на въпросите дали и как външните сили помагат и използват региона, дали и как нагласите във все по-демократизиращите се общества в региона влияят върху икономическите им връзки, как се създават и губят трайни търговски и икономически връзки, и може ли България да се възползва по някакъв начин от преразпределението на силите.

Защото всъщност вместо досегашното си положение на бойно поле на чужди интереси, няма да е учудващо, ако именно от Субсахарска Африка се родят новите икономически „тигри“, които ще определят пулса на световната икономика.

#### **Литература**

Ali-Dinar, A.B. (ed). (1995). *External Trade, Debt and Resource Flows. Report on the economic and social situation in Africa*, ECA, Addis Ababa, pp 25-42.

Collier, P. (2002). *Primary Commodity Dependence and Africa's Future. Annual Proceedings of the World Bank Conference on Development Economics*. New York: Oxford University Press and World Bank.

International Monetary Fund. (2018). *World Economic Outlook: Challenges to Steady Growth*. Washington, October 2018.

ITC. (2019). *Trade Map*, ITC calculations based on UN COMTRADE Statistics, дост. на <http://www.trademap.org/>, последно посетен на 24.03.2019.

New World Encyclopedia (NWE). (2017). *Sub-Saharan Africa*, дост. на <http://www.newworldencyclopedia.org>, последно посетен на 2.03.2019.

UN. (2015). *World Population Prospects - 2015 Revision*, дост. на <https://esa.un.org/unpd/wpp/>, последно посетен на 2.03.2019.

World Bank. (2019). *World Development Indicators*, дост. на <https://databank.worldbank.org>, последно посетен на 24.03.2019.